
A BRIT MULTIKULTURALIZMUS PARADOXONJA: ELKÜLÖNÜLT EGYÜTTÉLÉS

CSIZMADIA SÁNDOR

Napjainkban a *multikulturalizmusnak*, mint a migráció által előidézett kulturális-civilizációs heterogenizáció tényére megoldást kínáló *politikai elméletnek* és gyakorlatnak különféle (kanadai, brit, amerikai stb.) értelmezései és alkalmazási módzatai¹ léteznek. A multikulturális társadalmi berendezkedés általában véve idegen kultúráknak egy már nem dominánsnak tekintett nemzeti kultúrával való – a kultúrák *egyenértékűségén és partikularitásán* alapuló – együttélési feltételeit és kereteit határozza meg a *kisebbségi kollektív jogoknak* az egyéni jogokkal szembeni hangsúlyozásával. Az angol-szász szellemiségű multikulturalizmushoz képest a bevándorlók integrációja szempontjából másfajta gyakorlatot jelent az európai társadalmi-politikai térben – a kisebbségi kollektív jogokat nem, a kulturális sokszínűség tényét azonban elismerő, „kulturálisan keresztezett”-nek vagy „transzkulturálisnak”² nevezett, ám a nemzeti kultúrát továbbra is dominánsnak tekintő, határozottan komunitárius-ellenes³, és *univerzális értékeket* hangsúlyozó francia republikánus modell.

¹ <http://fr.wikipedia.org/wiki/Multiculturalisme>

Kanadában például az a meggyőződés fejeződik ki benne, hogy a különféle kisebbségi kultúrák nem gátolják a nemzeti egységet, hanem gazdagítják az állampolgárok egészét. Ily módon a multikulturalizmus elmélete szerint bátorítani kell a kisebbségi kultúrák kifejeződéseit, hiszen a bevándorlók gyermekei annál inkább otthon érzik magukat, ha a környezet, amelyben fejlődnek, kedvező lehetőséget teremt a különféle kultúrák kifejeződésére. 1982-ben elfogadták a Pierre Elliot Trudeau miniszterelnök által szorgalmazott „Jogok és szabadságok kanadai chartáját” (The Canadian Charter of Rights and Freedom–La charte canadienne des droits et libertés), mellyel a szövetségi kormány az amerikai „olvastótégely” (melting pot) szemlélete helyett a „kulturális sokszínűség” (kulturális mozaik) felfogását választotta. Québec-ben az állam inkább az interkulturalizmus politikáját és a republikánus inspirációjú laicitást választotta, mely köztes megoldás az angolszász és a francia republikánus modell között.

Nagy-Britanniában városi könyvtárakban a multikulturalizmus szellemében természetesnek tartják a kisebbségi nyelveken, s leginkább az indiai szubkontinens nyelvein frott könyvek nagyszámú raktározását; az iskolákban bátorítják az etnikai kisebbséghez tartozó gyermekeket arra, hogy az angol mellett a szüleik nyelvét is használják, s megtartják a különféle etnikai közösségek ünnepeit is. A szülők számára az információk több nyelven állnak rendelkezésre, az adott lakónegyed etnikai és kulturális összetételének megfelelően. A lakosság etnikai származására – és a legújabb népszámlálás óta a vallási hovatartozásra – vonatkozó statisztikák összegyűjtését hivatalosan végzik, annak érdekében, hogy jobban megértsék a lakosság szociológiai változását, s e körülményekre adaptált közpolitikákat fogalmazzanak meg. Az Egyesült Államok lakossága igencsak különféle származású, de az amerikai patriotizmust és identitást egységesen bátorítják. Ez nem volt akadálya annak, hogy számos kommunarista mozgalom jöjjön létre. Rendszeressé vált egy amerikai állampolgárt etnikai származása alapján megnevezni: afro-amerikai, olasz-amerikai, fr-amerikai stb.

² Patrick Weil: *La République et sa diversité. Immigration, intégration, discriminations*. Ed. du Seuil és La République des Idées. Párizs, 2005. 105.o.

³ Ld. Julien Landfried: *Contre le communarisme*. Armand Colin, 2007. Egyébként a kommunarizmus fogalma, mint újonnan képzett kifejezés (neologizmus) az 1980-as években jelent meg egyes észak-amerikai

Mindazonáltal a „*multikulturális társadalom*”-nak kétfajta, történetileg kialakuló változatát különböztethetjük meg Európában. Az első, időben is korábbi változatban több – számos kulturális, nyelvi, vallási különbözőséggel jellemezhető, de egyazon civilizációhoz (európai) vagy kultúrkörhöz (zsidó-keresztény) tartozó – nép vagy népcsoport (horvátok és szerbek; spanyolok és katalánok; olaszok és osztrákok; flamandok és vallonok; finnek és svédek; magyarok, cigányok, zsidók, szlovákok és románok; lengyelek és németek stb.) évszázados – feszültségekkel terhelt –, de az európai integráció előre haladásával politikailag-jogilag mindinkább megoldott, vagy elvileg megoldhatónak tartott együttélési tereiről van szó.

A másik változat az etnikailag viszonylag homogén nyugat-európai (nemzetállami) társadalmakba a másfajta civilizációkból vagy kultúrkörökből érkező bevándorlóknak a *meg nem különböztetés deklarált joga* ellenére különbözőségük és máságuk tiszteletbentartásával a befogadó társadalommal való toleráns, diszkriminációmentes egymás mellett élés biztosítását célozta. Pontosabban, amíg a második világháború utáni bevándorlási hullám első – az 1950-60-as évekre tehető – szakaszában a befogadó társadalmak a véglegesen letelepülni szándékozó migránsoknak többnyire az általuk is szándékolta, a bevándorló kulturális hasonlóságát előíró vagy az eredeti identitását önfeladó és egy új önazonosságot nyújtó asszimilációt kínáltak fel, addig a migrációs hullám második szakaszában, lényegében az 1970-es évektől kezdve már a *multikulturalitást* ajánlották, mivel – elsősorban – az ázsiai és afrikai muszlim bevándorlók általában már nem akartak beolvadni a többségi népcsoportokba, hanem meg kívánták őrizni tradícióikat, nyelvüket, önazonosságukat és etnikai-vallási *kisebbségként* tartottak igényt önmaguk elismertetésére, kultúrájuk fönntartására, támogatására. (A multikulturális társadalom paradoxális jellege tehát már a születése pillanatában megmutatkozik, ami a „meg nem különböztetés elve” és a „máság” vagy a „különbségek” tiszteletbentartása közötti ellentmondásból adódik).

A 21. század elején az évtizedek óta szélesedő bevándorlási hullám eredményeképpen az Európai Unió nyugati felének számos országában jelentős *iszlám civilizációjú*, de – a származási országok eltérő jellegéből is adódóan – kulturálisan nem homogén, integrációra törekvő mérsékelt és az integráció minden formáját elutasító radikális, esetenként dzsihadista kisebbség él. Az iszlám vallási *fundamentalizmus* terjedése, az *iszlamista politikai radikalizmus* és *terrorizmus*, s a muszlim közösségekhez kötődő egyéb erőszakcselekmények hatására mind erőteljesebb hangot követelt az a felismerés, hogy a muszlim kisebbségek integrálása nem oldható meg a multikulturalizmus

révén, miként azt évtizedeken keresztül gondolták és hirdették európai politikusok és értelmiségiek, még akkor is, ha már a kilencvenes évek közepétől kezdve egyes országokban bizonyos etnikai kisebbségek vagy vallási csoportok fellépése alkalmat adhatott volna az önellentmondásos vagy paradoxális jellegű multikulturalizmussal kapcsolatos normák, dogmák, illetve megrögzült meggyőződések átgondolására.

Mindenekelőtt azonban a 2005. júliusi londoni – számos halálos áldozattal és sebesüléssel járó – iszlamista terrorista robbantások, a 2005 őszi párizsi, majd az egész országra kiterjedő – hosszan elhúzódó és mérhetetlen anyagi károkat eredményező –, többnyire arab és fekete-afrikai származású fiatalok által kirobbantott elővárosi lázadások különféle szerzőket az alábbi megállapítások megfogalmazására ösztönözték a bevándorlók nyugat-európai integrációjával kapcsolatban: „...a mindenkinek asszimilációt kínáló francia és a multikulturalizmus brit modellje egyaránt megbukott, vagy legalábbis súlyos válságba került”⁴; „...a multikulturalizmus korszaka lejárt.”⁵; „Ez a multikulturalizmus paradoxonja: minden közösségnek egyenlő bánásmódot követelnek, ugyanakkor az adott közösségek tagjaitól megtagadják annak lehetőségét, hogy szembehelyezkedjenek a közösség szokásaival. Vagyis elismerik az egyént elnyomó csoportot. Az identitás győzedelmeskedik az állampolgári jogok fölött. Sőt, a különösség iránti tisztelet nevében az egyént bebörtönzik az etnikai és faji hovatarozása szerinti csoportba. Az angolszász multikulturalizmus talán nem is több a legalizált apartheidnél”⁶. És végül nézzük Bassam Tibi, Németországban élő liberális muszlim

kisebbségek (indianok, feketék, québec-i franciák) elismertési követeléseiével összhangban. Pejoratívabban értelemben használva, a kommunitarizmus az etno-centrizmus vagy szocio-centrizmus egy formáját jelöli, amely az etnikai, vallási, kulturális, társadalmi, politikai, misztikus stb. közösségnek fontosabb értéket tulajdonít, mint az egyének, s magában hordja az önmagában zárkózás, elkülönülés tendenciáját. Az „identitáriánus”, „kulturális”, „kommunitáriánus” bezárkózás együttjár azzal a törekvéssel, hogy ellenőrizzék a közösség tagjainak a véleményét és magatartását, akiket kényszerítenek a közösséghez való tartozásra. A kommunitarizmus szembenáll a liberalizmussal, az individualizmussal, a racionalizmussal, a kozmopolitizmussal és az univerzalizmussal. A kommunitarizmus legszélsőségesebb formáiban a világ alapvetően manicheus elrendeződésű, egyik oldalon a jók állnak (a közösséghez tartozók), a másikon a rosszak (a többiek). Ennek folytán akár a rasszizmus egyik fomáját is jelentheti. Védelmezői szerint semmilyen perspektíva nem létezik a közösségen kívül és lehetetlen annak történelméről és kulturájáról leválni. Szerintük az állam – vagy az autoritás a legkisebb közösségek számára – nem lehet semleges a kulturális, vallási vagy morális választások területén. A referencia-értékek lényegében hagyományos értékek, melyeket egy misztikus vagy idealizált múlt alapján konstruáltak. A „kommunitáriánusok” azt gondolják, hogy az egyén identitása csak a közösségben alakulhat ki, melyben megtalálhatja a szükséges erőforrásokat és az önbecsülést. Ezért a közösségnek ki kell szabadulnia a „domináns kultúra” keretéből és el kell ismertetnie a maga sajátosságait, főként az iskolákban. Vannak, akik az eltűnéssel fenyegetett kultúrák védelmének szükségességét állítják előtérbe. A „liberálisok” ezzel szemben azt gondolják, hogy az egyén fejlődéséhez nincs semmi szükség az etnikai vagy faji kultúrára támaszkodni, amelyek a bezárkózás vagy a megcsontosodás forrásaiként szolgálnak. Ld. <http://www.toupie.org/communautarisme>. index.

⁴ Egedy György: A multikulturalizmus dilemmái: Nagy-Britannia példája. Polgári Szemle, 2. évf. 6. sz. 2006. június.

⁵ Ulrich Beck: A választás téjje. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged, 2006. 75.o.

⁶ Pascal Bruckner: Enlightenment fundamentalism or racism of the anti-racists? <http://www.signandsight.com>

történész véleményét: „Ha a liberális „multi-kulti” európaiak jobban féltik az idegen kultúrák jó hírét, mint saját szabadságukat, ám legyen; ez az attitűd azonban egy nehezen elfogadható magatartást tükröz, amely a posztmodern felfogás szerint értelmezett vallásszabadság hangoztatásával a tolerancián önfeladást ért, sőt még ahhoz is hozzá járul, hogy a fundamentalizmus logisztikai bázisa saját területén épüljön ki”.⁷

A multikulturalizmus ellenzői vagy a meghaladottságát hirdetői mellett természetesen továbbra is számosan vannak, akik küzdenek a multikulturalizmus fennmaradásáért, főleg, ha *antirasszista bevándorlóként* annak megvalósulásáért is küzdöttek, mint a *Race and Class* folyóirat alapítója és az *Institute Race Relations* igazgatója, a Sri Lankán született, ám 1958 óta Londonban élő A. Sivanandan⁸, aki szerint az anti-rasszisták mindig meg voltak győződve arról, hogy a multikulturalizmust védeni kell a jobboldallal szemben, amely folyamatosan a multikulturalizmus „halála” bejelentésére készült. Napjainkban azonban már a baloldali munkáspárti kormány is igyekszik megkérdőjelezni a multikulturalizmust, annak következtében, hogy a multikulturalista gyakorlatban az „etnikai identitás” sulykolását a „vallási identitás” hangsúlyozása váltotta fel. Sivanandan úgy véli, hogy valójában a brit imperializmus és a „globális terrorizmus elleni háború” vezetett el a rasszizmus új formában való megjelenéséhez. Így „a muzulmánellenes rasszizmus” erősödését akkor értjük meg igazán, ha abban egy kísérletet látunk azok megbüntetésére, akik ellenállnak a brit kormány imperialista politikájának. A rasszisták a harcukat a vallás területén vívják, de valódi céljuk, hogy konfrontálódjanak és harcoljanak az imperializmus ellenzőivel.

A multikulturalizmus elleni támadást már a baloldal egy része is a „*brit identitás*” nevében folytatja, és álláspontjukat azzal igazolják, hogy ellene vannak a társadalom megosztottságának és az *önkéntes szegregációnak*.⁹

A multikulturalizmus elleni támadás további szereplőit a globalizáció erői jelentik, akik a kulturális homogenizációra, és egy kizárólagos kultúra – a neo-liberális gazdasági kultúra – bevezetésére töreksenek. Számukra a multikulturalizmus akadály, mivel legitimálja a sokféleség eszméjét.

⁷ Bassam Tibi: Keresztes háború és dzsihad. Az iszlám és a keresztény világ. Corvina, 2003. 188.o.

⁸ „A.Sivanandan on the neoliberal attack on cultural diversity”. A Yuri Prasard által készített interjú a Socialist Worker-ben 2006. október 21-én jelent meg. <http://www.socialistworker.co.uk/>

⁹ Ezt az érvet ma olyan politikusok használják – köztük például a Blair-kormány korábbi külügyminisztere, Jack Straw –, akik ellenzik a muszlim fejkendő viselését, de Sivanandan szerint, nem vizsgálják meg azokat a gazdasági okokat, melyek egyes közösségeket – miként az 1950-60-as években – gettósodásra kényszerítettek. Itt érdemes megemlíteni az oktatási minisztérium államtitkáranak, Alan Johnsonnak a nevét, aki a „britishness” eszméje, mint a brit társadalom alapjával szolgáló közös értékek talapzata mellett foglal állást a multikulturalizmus anomáliáival szemben.

Sivanandan tehát azt állítja, hogy a rasszizmus elleni harcnak egybe kell esnie az imperializmus elleni harccal, ám ezzel végtelenül leegyszerűsíti a problémát, szót sem ejtve például a brit muszlimok közösségében végbement generációs változásokról és azok irányáról. Szükségünk van tehát egy összetettebb és árnyaltabb, a brit multikulturális társadalom valódi, többféle konfliktust és törésvonalat kifejező objektív reprezentációjára.

A *Policy Exchange* független londoni intézet 2007 januárjában „*Elkülönült együttélés: a brit muzulmánok és a multikulturalizmus paradoxona*” címen közzétett egy empirikus vizsgálatot összegző csaknem száz oldalas jelentést.¹⁰ Az 1003 főre kiterjedő, valamennyi muszlim életkori csoportot átfogó, reprezentatív felmérésből kiderül, hogy a brit muzulmán fiatalok növekvő érdeklődést tanúsítanak az *iszlám vallás* és a *radikális iszlamizmus* iránt.

A vizsgálat feltárta az ország 1,8 millió muszlim lakosával szembeni brit kormányzati politikák bizonyos mértékű kudarcát. „Nagy-Britanniában a muszlim identitás nagyfokú erősödése részben az 1980-as években bevezetett multikulturális politikák eredménye, melyek a hangsúlyt a nemzeti identitással szemben a különbségre helyezték és az embereket etnikai, vallási és kulturális választóvonalak mentén osztották meg... Nyilvánvaló konfliktus áll fenn a brit muzulmán közösségen belül a nyugati demokrácia szabályait elfogadó mérsékelt többség és az azokat elutasító növekvő számú kisebbség között”.¹¹ A továbbiakban ennek az átfogó vizsgálatnak a legfontosabb összefüggéseit és eredményeit foglalom össze.

A tanulmány szerzői – Munira Mizra, Abi Sebthuilkumaran és Zein Ja’far – a gyakran előforduló egyoldalú megközelítések ellenében is – előljáróban leszögezik:

- a. Az iszlamizmus jelensége nem érthető meg csupán külföldi vagy vallási problémák alapján, hanem figyelembe kell venni a brit társadalomban végbemenő politikai és társadalmi folyamatokat is.
- b. Igaz, hogy nemzetközi hatások is befolyásolják a brit muszlim öntudatot, de a multikulturális politika is kihatással van rá.
- c. A fiatalok értelmet és hovatartozást keresve fordulnak az iszlám valláshoz, de ugyanakkor az a saját önazonosságuk kifejezésére is szolgál.
- d. A muszlim öntudatot az „áldozati kultúra” dominálja, mely egyfajta védekezést alakított ki a muszlimok körében.

¹⁰ Les jeunes musulmans britanniques se radicalisent. Le Figaro, 2007. jan. 30.

¹¹ Munira Mirza-Abi Senthilkumaran-Zein Ja’far: Living apart togheter. British Muslims and the paradox of multiculturalism. In: <http://www.policyexchange.org.uk/>

e. A kortárs iszlámot erősen áthatják a nyugatellenes érzelmek, melyeknek az alapjai a nyugati országok politikájában és kultúrájában is megtalálhatók.

A *muszlim identitás* nem egy változatlan, monolitikus, hanem történelmi-politikai események és egymást erősítő folyamatok során kifejlődő és változó entitás az Egyesült Királyságban. Az 1970-es évekig a brit muszlimok az etnikum és nem a vallás alapján azonosították magukat. A bevándorlók részt vettek a különböző *szekuláris* megmozdulásokban és igyekeztek beilleszkedni a brit társadalomba. Az 1970-es években ez a helyzet megváltozott, amikor a bevándorlók szembesültek a *rasszizmus* problémájával és politikai szervezeteket hoztak létre a társadalmi igazságtalanságok leküzdésére. Ennek hatására a kulturális asszimiláció elvét és gyakorlatát felváltó multikulturalizmus a kulturális sokféleség elvét hirdette, s így sokkal láthatóbbak lettek a kulturális különbségek. A változásnak nagy hatása volt a muszlim népességre: sokkal elismertebb lett, több anyagi támogatást kapott. 2001. szeptember 11-e óta a muszlim öntudat tovább erősödött, s viszonyulási pontjaként megjelent a globális muszlim közösség, az *umma*.

A fiatal brit muszlimok az önazonosság problémájával küzdenek, már nem az etnikai közösségeikhez, azok kulturális hagyományaihoz, hanem az iszlám vallás felé fordulnak, s vallástudatuk sokkal erősebb, mint a brit identitásuk. Noha a muszlimok nagy többsége (86%) tartja a vallását a legfontosabb dolognak az életben, a megkérdezettek 48%-a értett egyet azzal az állítással, hogy „a kerületemben élő fiatalok vallásosabbak, mint tíz évvel ezelőtt.”

Az elmúlt évek során a vélemények eléggé megoszlottak abban tekintetben, hogy a muszlimok tudatosan élnek-e elkülönülten a nem-muszlimoktól, miközben a muszlim szervezetek az iszlám hívők kiszolgáltatottságát, s az *iszlamofóbia* felerősödését hangsúlyozzák. A területi szegregáció kérdése kapcsán az derült ki, hogy a muszlimok többsége nem kíván külön élni a nem-muszlimoktól. Ugyanakkor viszont, a multikulturalizmus politikája növeli a másság tudatosságát, mely által a fiatal muszlimok inkább az ummával, míg szüleik továbbra is inkább az etnikai és kulturális hovatartozásukkal azonosulnak.

Ezzel, és a londoni merényletekkel kapcsolatban nagy hangsúllyal merült fel az a kérdés, hogy vajon a brit muszlimok mennyire érzik britnek magukat és, hogy mennyire kötődnek – a formalításokon kívül – a brit nemzethez. A muszlimok 66%-a érzi úgy, hogy legalább annyi közös van közte és a nem-muszlimok között, mint közte és más muszlimok között. Ez viszont kevésbé áll a fiatalokra, mint az idősebbekre: a 16-

24 évesek 62%-a gondolja ezt így, míg az 55 év felettek 71%-a. A 16-24 évesek 33%-a nem ért egyet vele, az 55 év feletteknek csak a 20%-a.

A muszlim generációk közötti további törésvonalat jelzi Nagy-Britanniában, hogy a fiatalabbak általában az iszlám „tisza forrásaihoz” való visszatérést keresik, mely mentes az etnikum ráakódó kulturális hagyományaitól. Így ez a fajta iszlám úgy tűnhet, mintha a modern világi értékeket támogatná, de egyúttal ellenezné is azokat. Ez lehetőséget ad a muszlim fiataloknak arra is, hogy szigorúbb szempontok szerint gyakorolják vallásukat, amely a brit társadalom kulturális főáramlatai ellen fordítja őket¹², ám ennek ellenére elvárják a bármilyen formában megjelenített személyes hitük elismerését, tiszteletben tartását. Így mindenkinek, aki nyilvánosan kritizálja pl. a fiatal muszlim lányok öltözködését, attól kell tartania, hogy *iszlamofóbnak* vagy rasszistának minősítik.

A tanulmány szerzői szerint egy szabad társadalomban nem lehet megtiltani a muszlim kendő, a *hidzsab* vagy a *niqab* viselését, ám nem is szabad közömbösnek maradni e jelenséggel szemben a látszólagos társadalmi béke érdekében: kérdőre kell vonni azoknak az indokait és a döntéseit, akik ilyen ruhákat hordanak.

Az iszlám vallás iránti növekvő érdeklődés a fiataloknak a moralitáshoz és a személyes viselkedéshez való hozzáállást is megváltoztatta: elutasított álláspontot képviselnek a szexualitás, a szerencsejáték és az alkohol terén, mint a szüleik: az iszlám vallás nagy hatással van személyes életvitelükre és döntéseikre.¹³

Amikor a válaszadókat arról kérdezték, hogy küldenek-e muszlim iskolába a gyermekeiket a koedukált állami iskolák helyett, a többség a koedukált állami iskolák mellett foglalt állást. A különböző korcsoportok válaszai azonban nagyon eltérőek

¹² Ennek jó példája az öltözködés. A megkérdezettek többsége, azaz 53%-a preferálná, ha a muszlim lányok vagy nők fátylat hordanának. A 16-24 évesek 74%-a válaszolt hasonlóan, míg az 55 év feletteknek mindössze 28%-a. A fiatalabbak tehát fontosabbnak tartják a vallási ruházat viselését, mint az idősebbek. Ezért a vallásosság új hulláma azoknak a nem nyugati értékeknek, formáknak és szimbólumoknak a keresésével magyarázható, melyek szerint a muszlim fiatalok egy nyugati (brit) társadalomban saját elképzelésük szerint élhetnek, s hangsúlyosan kifejezhetik a másságukat, a csoportbeli – egy politikai önazonosság kialakítását is körvonalalozó – hovatartozásukat is. A fiatal muszlim lányok, vagy nők számára a hidzsab viselése részint az ummával való kapcsolat megteremtését jelenti. A hidzsab viseletében nem a szerénység, a kiszolgáltatottság vagy az elnyomás, hanem sokkal inkább a bátor és magabiztos identitástudat fejeződik ki nyilvánosan. A döntő tényező a hidzsab hordásában az a hatás, melyet viselője másokra gyakorol: figyelmet vonz.

¹³ Az iszlám fundamentalizmus egyik legjelentősebbnek tartott teoretikusa, Szayyid Qutb (1906-1966) két éves amerikai tartózkodása során annak ellenére, hogy kifejezte tiszteletét az amerikai jólét iránt, megvetendőnek találta az ott jellemző szexuális szabadságot, az anyagi fogyasztás dominanciáját és a faji szegregációt. Szerinte az efféle világi hedonizmusra az iszlám szigorú morális tanításai jelenthetik a megoldást. Kétségtelen, hogy az Egyesült Királyságban élő mai muszlim fiatalok sokkal nagyobb kényelemben érzik magukat a modern társadalomban, mint annak idején Qutb. Ennek ellenére viszont a kutatás azt mutatja, hogy a mai fiataloknak is valamilyen szinten rossz a közérzetük a nyugati kultúrában, amit elsősorban az értékek hiányával magyaráznak.

voltak. A 16-24 éves korosztály 37%-a járatná muszlim iskolába a gyermekét, a 45-54 éves korosztály 25%-a, míg az 55 év felettieknek mindössze 19%-a tenné ugyanezt. Mindez azt mutatja, hogy a fiatal muszlimok több mint egy harmada többre értékeli a vallási oktatást, mint a világit. A felmérésben résztvevőket arról is megkérdezték, hogy az iszlám törvények (*saria*) vagy a brit jogszabályok szerint élnének szívesebben. Mint a válaszokból kiderült a többség nem akar az iszlám törvénykezés szerint élni, az idősekhez képest azonban sokkal több fiatal választaná a sariat, főként a brit jogrendszerből való kiábrándultság és a korrupció miatt (a 16-24 évesek 37%-a, míg az 55 év felettieknek 17%-a). A kérdések között szerepelt továbbá az is, hogy elfogadnának-e egy megreformált iszlám törvényrendszert. A válaszadók 49%-a válaszolt igennel és 39%-a nemmel. Vagyis az utóbbi két kérdés alapján a muszlimok többsége nem szeretne *saria* törvények szerint élni, ugyanakkor azoknak a többsége, akik mégis elfogadnák azt, szívesen látnák az iszlám törvények reformját.

Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy a szigorú morális felfogás kizárólag a valóságosságnak tudható be (Számos helyen a külföldön élő muszlimok sokkal szigorúbb életvitelt követnek, mint az „otthoniak” Pakisztánban, vagy Bangladesben).

A fiatal brit muszlimok többsége tehát társadalmilag konzervatívabb, mint a nem-muszlimok vagy éppen a szüleik, ám ez részben a mai nyugati gondolkodásmódnak és életvitelnek az eredménye. Annak ellenére például, hogy széles körben elterjedt az a nézet, miszerint az iszlám társadalmakban rosszul bánnak a nőkkel, a brit muszlim fiatalokban nagyobb az aggodalom amiatt, hogy a nyugati kultúrában a nőknek egy bizonyos módon kell kinézniük és viselkedniük a férfiak számára. Nem meglepő tehát, hogy amikor nők testi kinézete és önbizalma politikai kérdés lesz, akkor a fiatal muszlim lányok úgy gondolják: lehet, hogy jobb nekik, ha magukra öltik a hidzsabot.¹⁴

A kutatás rávilágított arra is, hogy sok brit muszlim képes volt az iszlám vallási előírásokat a „nyugatibb” életvitelhez illeszteni. A megkérdezettek 65%-a fizetett már kamatot, 49%-a vett már lottó-szelvényt, 21%-a ivott már alkoholt. Egy másik kutatás kimutatta, hogy *a muszlimok általában elég rugalmasak a vallási értékeikkel kapcsolatban* (A megkérdezett muszlimok 44%-a találta a homoszexuális párok

---

¹⁴ Közismert azonban, hogy nem csak az iszlám vallásúak találnak konfliktusokat az életük és a modern társadalom között, hiszen a vallásos keresztények is hasonlóan éreznek. És az sem állítható, hogy ha egyszer valaki megtapasztalja a modern életet, akkor azt nem tudja többé feladni, mert a muszlimok többsége, akik most szigorú vallási szabályokhoz tartják magukat, ugyanúgy kipróbálták az alkoholt, a drogokat stb., és ennek hatására döntöttek a szigorú vallásos élet mellett.

érzelmeinek kifejezését visszataszítónak, összehasonlítva az össznépszerűség 30%-val. 57%-a tartotta a nyilvános részegséget undort keltőnek, összehasonlítva az össznépszerűség 54%-val). Itt utalunk még egyszer arra a változásra, hogy a fiatalok körében a vallás fontosabb lett az egyén szintjén, míg a közösség kulturális életének a szabályozása szempontjából sokkal kevésbé az. A közösségi szabályozás gyengült, melynek következtében a fiatal muszlimoknak sokkal több választási lehetőségük van, mint a korábbi generációknak. Nekik tehát sokkal személyesebb a vallási hozzáállásuk, számukra fontosabb a belső lelkiismeret. Ugyanakkor voltak olyanok is, akik abban hisznek, hogy a Korán tanításainak a szóról szóra való követése jelenti a megfelelő életet, és még vallásosabbak akarnak lenni. Az eddigiek alapján kiderült, hogy a muszlimok véleménye, nézete, álláspontja is sokféle, *nem létezik egy egységes muszlim felfogás*, miként az al-Kaida megítélésében sem.

Az al-Kaida jól mutatja az iszlamista mozgalmak kettősségét különösen, amikor politikai támogatást próbál szerezni, ám szélsőséges ideológiája és módszerei miatt nem talál jelentős támogatásra, mégis egyre nagyobb *spirituális vonzódást* jelent azon muszlimok számára, akik az ummával azonosítják magukat. Ezért sikerül az emberek lelkére és érzelmeire hatnia, és így tudja őket a külpolitikai folyamatok iránt fogékonnyá tenni. A megkérdezettek 7%-a tiszteli az al-Kaidát.¹⁵ A tanulmány szerint ez is inkább a Nyugatból való kiábrándultsággal függ össze, mintsem, hogy valamiféle koherens politikai azonosulásról lenne szó.

A megkérdezetteket leginkább a *külpolitika* foglalkoztatta: 41%-uk állította azt, hogy a külpolitika a legfontosabb terület a számára, s annak ellenére, hogy többségükből a külpolitika általában dühös reakciókat vált ki, meglepően kevés a tárgyi tudásuk a nemzetközi kapcsolatok terén. Ez felveti azt az érdekes kérdést, hogy vajon a brit muszlimok mennyire folynak bele külföldi konfliktusokba. Az elmúlt pár év kutatásai azt mutatják, hogy semmivel sem foglalkoztatják őket inkább a külpolitikai ügyek, mint bárki más. Az ilyen témákról a fiatalok tudják a legkevesebbet, ugyanakkor a különböző külpolitikai lépések kapcsán bennünk támad a legnagyobb düh. A reakciók

¹⁵ Nincs nagy különbség a nők (8%) és a férfiak (5%) között. Ez a 7% az 1003 fős mintából 72 főt jelentett. Közülük 54% értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „a brit társadalom erős morális és kulturális értékeket nyújt a fiataloknak”. 55% gondolta azt, hogy több közös van közte és a más országokban élő muszlimok között, mint közte és a nem-muszlimok között. 18% nem értett egyet azzal, hogy a Nyugat arrogáns viselkedése az oka a világ mai problémáinak. 38%-uk szinte soha vagy csak néha imádkozik. 32% nem akar a saria törvények szerint élni, 52% szívesen látta volna a saria reformját, és 54% szívesebben küldené koedukált iskolába a gyermekét. Mindössze 16% nézett külföldi hírcsatornát. 82% állította azt, hogy igazságos bánásmódban részesül a vallási nézeteitől függetlenül. Az össznépszerűség 3%-a tiszteli az al-Kaida terrorista szervezetet.

bizonyos témákban általában nem a tárgyi tudásra, hanem az érzelmekre épülnek. Ez természetesen még inkább aláássa annak a lehetőségét, hogy az emberek megértik a konfliktusok háttérében álló okokat és indokokat. Ennek függvényében a harag vagy a dühkitörés általában felületes elemzéseken alapszik, ám a Nyugat ahelyett, hogy megkérdőjelezné, vitatná ezek jogosságát, inkább tényként fogadja el és számol azzal a külpolitika terén.

A moralizált világnézet a tágabb társadalmi kultúrából és eszmékből is fakad. Nemcsak a terrorista csoportok használják ki a muszlimok áldozatként való feltüntetését, hanem ez az eshetőség a politikai kultúra főáramlataiban is jelen van. A válaszadók többsége (52%) nem tapasztalta az iszlámfóbia megnyilvánulásait az elmúlt évben, és 84%-a állította azt, hogy nem részesült semmilyen hátrányos megkülönböztetésben a vallása miatt. Ugyanakkor, noha a fiatal muszlimok kevésbé vannak kitéve *rasszista diszkriminációnak*, sokkal érzékenyebbek lettek arra, hogy esetleg valamilyen előítélet áldozatává válhatnak.

Ma a brit rendőrség arra bátorítja az embereket, hogy mindennemű atrocitást jelentsenek be, függetlenül attól, hogy fizikai bántalmazásról, vagy verbális sértésről van szó. Előfordul, hogy akkor is vallási természetű bántalmazásnak minősítenek egy esetet, ha az áldozat nem tesz arra utaló kijelentést. Annak ellenére, hogy nem gyakori a valláshoz kapcsolódó bűntény, vannak „felfújtt” vagy „félreértelmezett” esetek, amelyek okot adnak arra, hogy a muszlimok még a rendőrségtől is féljenek, éppen ezért még a terrorizmus elleni törvényekben is esetenként az iszlámfóbia megnyilvánulását látják.

Általános az a meggyőződés, hogy a muszlimok az Egyesült Királyságban rosszabbul élnek, szegényebbek, mint a lakossági átlag. A munkanélküliségi statisztikákat vizsgálva, megállapítható, hogy a muszlimok 30%-a, míg a keresztényeknek csak 16%-a nem dolgozik, ugyanakkor a muszlimoknak csaknem 30%-a tölt be valamilyen menedzseri, vagy más szakmai alapú vezetői pozíciót (ez alig tér el a keresztények hasonló tárgyú arányától). Tehát nem lehet hivatkozni a vallásra, mint a munkanélküliség okára, miként azt néha egyes politikusok teljesen megalapozatlanul teszik. Egy korábbi kimutatás szerint az indiai muszlimok 41%-a, a pakisztániak 26%-a, a bangladesiek 23%-a, a hinduk 55%-a és a szikhek 43%-a volt teljes munkaidéjű foglalkoztatott. A munkanélküliségi statisztikák további elemzéséből kiderül, hogy elsősorban a társadalmi-gazdasági háttér és a képzettség minősége a döntő tényezők ezen a téren. Persze ez természetesen nem azt jelenti, hogy vallási alapú

diszkrimináció egyáltalán nem fordul elő. Ugyanakkor például a 16-34 év közötti 36000 pakisztáni és bangladesi származású munkanélküli nőnek mindössze 23%-a akar dolgozni. Másfelől: azok a muszlim nők, akiknek van állásuk, általában sikeresek (a muszlim nők 25%-a dolgozik menedzseri pozícióban, mely bőven meghaladja a keresztény nők 21%-os arányát).

Az *oktatás* terén valóban nagy az eltérés a különböző etnikai csoportok között, ám ez általában a szegénységnek tudható be, s a szülők iskolázottsági szintje is alapjaiban határozza meg e helyzetet (többségük Nagy-Britannián kívül, a származási országában nőtt fel és nem volt lehetőségük tanulni). Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy kétszer nagyobb a valószínűsége annak, hogy a 16-30 év közötti brit muszlimok rendelkeznek valamilyen diplomával, mint a máshol élő muszlimok. Ez jelentős társadalmi mobilitásra utal. A muszlim fiataloknak körülbelül a fele tanul tovább a középiskola után, az össznépeség 38%-hoz viszonyítva. Kiemelendő továbbá: annak ellenére, hogy az ázsiai származású csoportok inkább ki vannak téve a diszkrimináció hátrányainak, az ázsiai diákok jobb jegyeket szereznek, s általában véve jobb tanulók, mint a többség. Mindennek ellenére vannak olyan muszlim csoportok, amelyek továbbra is arra hivatkoznak, hogy a muszlim tanulók hátrányban vannak, mert nem ismerik el az önazonosságukat az iskolában.

Az igazság az, hogy minél több szó esik arról, hogy a muszlimok hátrányos helyzetben vannak, annál inkább áldozatnak tekintik magukat. A kutatásban résztvevők nagy része elismerte, hogy a muszlimok többsége valószínűleg túloz, amikor áldozatnak állítja be önmagát a mindennapi életben. Az „áldozati szerepre” gyakran „rájátszik” a politika és a média. Bizonyos politikusok hajlamosak egy adott eseményt vagy kisebb incidenst a helyi értékét messze meghaladóan tálalni, és azt állítani, hogy „mindez csak a jéghegy csúcsa”. A helyzet „dramatizálásából” megpróbálnak politikai tőkét kovácsolni, másrészt e „dramatizált” helyzet alapot adhat a muszlimok tömeges felzúdulására. A tanulmány szerzői óvnak ettől az eljárástól felelőtlensége és veszélyessége miatt.

Az *iszlamista terrorizmus* felerősödése a brit társadalom előterébe állította a muszlimokat, ám a hatóságok erre úgy reagáltak, hogy elkezdték különálló csoportként kezelni a közösséget (pozitív diszkrimináció), és ebből következően a népesség nagy része sokkal idegenebbnek tartja őket, mint amennyire ténylegesen azok. A nyugati világ túlreagálása a muszlim problémára azt eredményezte, hogy torz kép alakult ki az iszlám hívőkről, mint akik egy túlságosan érzékeny közösséget alkotnak.

Különleges elbánásban részesítik őket (pl. pénzügyi támogatások), mely nem csak a másfajta kisebbségek nemtetszését vonja maga után, hanem a muszlimok ön- és identitástudatát is növeli. A kutatás azt mutatta ki, hogy a megkérdezett muszlimok 28%-a azt gondolja, a hatóságok „túl messzire” mennek, 20%-uk szerint azonban nem tesznek eleget.

Míg a hatóságok szándéka az volt, hogy egy *pozitívabb képet* alakítsanak ki az iszlámról, addig csak növelték azt az érzést, hogy muszlimoknak több figyelemre, nagyobb megértésre van szükségük. Ennek a következménye, hogy a muszlimok úgy érzik megfigyelés alatt tartják őket, mely ellen minden eszközzel védekezni próbálnak. Azzal, hogy folyamatosan kihangsúlyozzák a muszlimok eltérő kultúráját, hangoztatják a másságukat, egy *sajátos identitást* próbálnak rájuk erőltetni, mellyel a hatóságok „lehetetlen” helyzetet idéznek elő. A brit muszlimok egyébként sem szeretik, ha általánosítják a nézetüket, véleményüket. A megkérdezettek 74%-a értett egyet azzal az állítással, miszerint „Sok ember úgy gondolja, hogy a muszlim közösség ugyanazt hiszi. De nagyobb az eltérés és egyet nem értés köztük, mint azt az emberek gondolják”.

A muszlimok *többsége* otthon érzi magát az Egyesült Királyságban, képes más közösségekkel együtt élni a brit társadalomban. A kutatás ugyan azt mutatta ki – miként erről fentebb már volt szó –, hogy a fiatal muszlimok (16-24 éves korosztály) nagyobb hangsúlyt fektetnek a vallásosságra és arra, hogy nyilvánosan kifejezzék a kulturális másságukat. Mivel azonban a vallásosság erősödése a 24-34 éves korosztályban is megfigyelhető, így nem állítható, hogy csak a tizenévesek múltó divatjáról van szó. E tendencia meglepi még a szülőket is, akik többnyire a közösségi hovatartozás miatt gyakorolják vallásukat, ellenben a fiatalok vallásosságában megjelenik az egyéni, lelki és a politikai töltetűség. Mindez az *önazonosság* sajátos módjaként értelmezhető.

A brit *multikulturalisták* úgy vélik, hogy a liberálisok „vakok” a másságra, ami hátrányos a kisebbségekre nézve, mivel így nem ismerik el az identitásukat. A tanulmány szerint viszont a norma- és szabályképzésben, a törvénykezésben egalitáriánus-liberális szemléletre van szükség, amely a nyilvános térben minden állampolgárt egyenlőként kezel, az identitás szabad megválasztása (és magánéleti gyakorlása) mellett. Éppen ezért magától értetődőnek tartják azt az elvárást, hogy a bevándorlók alkalmazkodjanak a brit társadalmi élethez: beszéljenek angolul, a brit törvényeknek megfelelően viselkedjenek stb., mert ezzel nem nyomják el az identitásukat.

A liberális felfogás lényeges eleme a szabad véleménynyilvánítás és mások szabad bírálata. Mindazonáltal tény, hogy a muszlimok úgy érzik, hogy a vallásuk és

identitásuk védelemre szorul, de ez nem jelenti azt, hogy másként kell őket kezelni, hiszen minél nagyobb hangsúlyt fektetnek a másságukra, annál inkább kívülről fogják magukat érezni. A muszlim kisebbség problémái egyben más kisebbségekre is jellemzők (pl. szegénység), ám ezeket nem kisebbségi, hanem egy általános problémaként kell kezelni, lévén másokat is sújt.

Az iszlamizmus egyik hajtóereje a hovatartozás keresése. A multikulturalizmus a különböző etnikai identitásokat célozta megtartani, mely azzal a következménnyel járt, hogy megnövekedtek a szakadékok a különböző etnikai csoportok között, és nem alakult ki bennük valamiféle nemzeti érzés. A „britséget”, mint kollektív identitást nem lehet rá erőltetni senkire, ezért hagyni kell, hogy mindenki kifejezze a saját identitását. Nagyobb kihívást jelent a brit öntudat intézményesítése és a kulturális életbe való „befektetése”, ha például a brit gyarmatosítással kapcsolatos negatív történelmi ítéletre gondolunk. A britek saját maguk is szégyent éreznek a történelmük miatt, ez viszont agresszióra ösztönzi az iszlamistákat. Éppen ezért fontos lenne a közös értékeket nyílt eszmecserek és viták során keresni, melynek azonban társadalomlélektani gátat szab az elmúlt években kialakult gyakorlat, miszerint az emberek inkább nem mondanak egymásnak semmit, hogy ne sértsék meg a másikat. Ez viszont csak *fel-nagyítja a másság tapasztalatát a különböző kulturális csoportok között*.

Kétségtelen, hogy az *iszlamizmus* elleni fellépéshez elengedhetetlen a muszlimok részvétele, de legalább annyira fontos a nem muszlimoké is, mivel azáltal, hogy manapság sokan tévesen úgy gondolják, hogy csakis a muszlimok tudnak igazán más muszlimokhoz viszonyulni, ismét csak a másságukra helyezik a hangsúlyt és arra, hogy a „nyugati gondolatok nem nekik valók”. A tanulmány szerzői szerint a jó megoldás inkább az lenne, ha más politikai és intellektuális háttérrel rendelkező tudósokat, értelmiségieket vonnának be az értékek, az etika és a politika körüli vitákba, mert az az érv, hogy „nem akarunk ilyen jellegű kihívásokat állítani az *iszlamizmus* elé, saját önbizalmunk hiányáról ad bizonyosságot”. Lényeges továbbá, hogy a muszlim és nem muszlim fiatalok olyan elgondolásokat, elképzeléseket, ötleteket is tanuljanak, amelyek nem köthetők egy adott kultúrához, lévén a tudás nem csak egy kultúrában rejlik, és így többet vagyunk képesek megosztani másokkal és tanulni másoktól. Természetesen nincsenek azonnali „gyógyírok”, amelyek tüstént meg tudnák oldani a tanulmányban felvetett problémákat, a szerzők elsődleges célja, hogy ráébresszenek az ésszerű vita szükségességére, hiszen a kutatás során kiderült, hogy *a fiatal muszlimok egyre vallásosabbak és egyre szélsőségesebben gondolkoznak*. Ez egy olyan tendencia, melyet nehéz lesz visszafordítani.

A tanulmány egyes eredményeit kommentálva David Cameron a Konzervatív Párt elnöke a fasisztákhoz hasonlította az iszlamistákat, miközben Birminghamben kijelentette: „azok, akik a saria uralma alatt álló államot, vagy sajátos bánásmódot, esetleg különálló törvényeket akarnak megteremteni a brit muzulmánok számára, több szempontból is a Brit Nemzeti Párt visszfényei”¹⁶. Ha az iszlamizmust az angol szélső-jobboldali párttal (British National Party – BNP) összehasonlító konzervatív pártvezér megnyilatkozása vitákat is gerjeszt, a brit lakosságot nyugtalanítja az iszlám fundamentalizmus szigetországi erősödése. Két iszlám szervezet azonnal elítélte David Cameront. A 2005. július 7-i londoni merényletek után egy ideig a betiltással fenyegetett Hizb ut-Tahir „riogatással” vádolta meg a toryk vezérét, mondván, miként Tony Blair, úgy ő sem képes elfogadni a muzulmán világban a Nyugat kolonializmusával szembenálló milliók sérelmeit. Nagy-Britannia Muzulmán Tanácsának (MCB) főtitkára pedig annak a véleményének adott hangot, hogy „a meghatározó muzulmán szervezetek és a BNP fasizmusa között megállapított kapcsolat súlyos véteteknek tekintendő”.

Az MCB a kormány kitüntetett tárgyaló partnere, ugyanakkor, miként a Policy Exchange jelentése rámutat, a szervezet radikális tagjai igyekeznek uralni a muszlim politikát és elfojtani a békés és árnyaltabb hangokat. Ezzel a brit hatóságok erősítik a muszlim lakosság mérsékelt többségében a kirekesztettség érzését. (Ebből is adódik például a legfiatalabb korosztályokban a vallásosság fellendülése).

2007. február 2-án a brit rendőrség Birminghamben letartóztatott kilenc pakisztáni származású személyt, akik ki akartak végezni egy brit muzulmán katonát.¹⁷ Ezt követően a birminghami központi mecset imámja nyugalomra szólította fel a híveit és arra kérte őket, hogy engedelmeskedjenek az ország törvényeinek. Ugyanakkor az iraki háború ellenzéséből született Respect párt tagjaként a vallási vezető elítélte a brit „rendőrállamot” és habozás nélkül párhuzamba állította a nagy-britanniai muzulmán és a náci Németországban élő zsidó lakosság sorsát...

Vajon hogyan függ össze a meg nem különböztetés joga és a másság tisztelete a birminghami imám esetében? Az „áldozati kultúra” logikáját követve a jogállami keretek között bírálható-e egy demokratikus országban az ő szabad véleménynyilvánítása? Esetleg tényleg lejárt a brit multikulturalizmus korszaka? Vagy csupán a paradoxona válik egyre nyilvánvalóbbá?

---

¹⁶ Cameron compare les islamistes aux fascistes. Le Figaro, 2007. jan. 31.

¹⁷ Tensions à Birmingham. Le Figaro, 2007. febr. 5.